

Соціальні дослідження мікроісторії освіти регіону у краєзнавчо-пошуковій роботі студентської молоді.

Стаття присвячена соціальним дослідженням мікроісторії освіти регіону, особливостям проведення та висвітленням результатів краєзнавчо-пошукової роботи, здійсненої студентською молоддю.

Ключові слова: студентська пошукова робота, педагогічне краєзнавство, педагогічна персоналія, історія школи, репресовані освітяни

Незалежний статус нашої держави, її стабільний розвиток в світовому соціально-економічному просторі залежить від стану освіти загалом і рівня освіти кожного громадянина. Його може забезпечити лише така освіта, яка здатна зберегти і відтворити гуманістичні цінності вітчизняної і світової культури та відповідає потребам сучасності.

Відповідно до потреб держави у розв'язанні комплексу соціально-економічних і культурно-просвітницьких завдань постають нові вимоги до освіти майбутніх фахівців. Формування активної громадянської позиції, патріотичної свідомості студентської молоді в умовах вищої школи реалізується в процесі організованої навчально-виховної діяльності шляхом пізнавальної і практичної роботи студентів. Найефективнішим механізмом соціалізації особистості, включення молодих українських громадян у суспільне життя, виступає краєзнавча пошукова робота, адже осмислення минулого впливає на зміст майбутнього.

Тому надзвичайно важливо навчити студентів фокусувати своє дослідження як на масові аспекти теорії і практики педагогічної діяльності, так і окремі заклади освіти, персоналії, документації не введених у науковий обіг, як об'єктів мікроісторії освіти.

Упродовж останніх десятиліть спостерігається значний інтерес науковців до ролі педагогічного краєзнавства у підготовці майбутніх фахівців, що висвітлено у дослідженнях сучасних науковців Т. Бондаренко, Н. Побірченко, Н. Ревнюк, Н. Рудницької, Л. Семеновської, О. Терьохіна та ін. Теоретико-методичні засади краєзнавчо-пошукової роботи у своїх працях розробляли В. Обозний, С. Совгіра, О. Тімець, О.Трегубенко та ін.

Вважаємо за доцільне проаналізувати досвід роботи з проведення краєзнавчо-пошукової роботи студентською молоддю, зосередивши увагу на дослідженнях об'єктів мікроісторії освіти регіону, що сприятиме підвищенню інтересу науковців і практиків до розв'язання даної проблеми.

Метою пропонованої статті є висвітлення результатів краєзнавчо-пошукової роботи студентської молоді у дослідженнях мікроісторії освіти регіону.

Для визначення дефініції «мікроісторія» звернемося до пояснень одного із прихильників мікроісторичного підходу, італійця Джованні Леві, який вважав, що найхарактернішою особливістю мікроісторії є зменшення масштабу дослідження, перехід до мікроскопічного аналізу, об'єктом якого є вчинки особи, одиничні події, окремі казуси. Масштаб постає як засіб пізнання «іншого соціального» — складної мережі взаємин осіб, різних життєвих стратегій і чинників, що їх породжують, суперечностей і непослідовностей нормативних систем, які дають можливість суб'єктові конструювати «свою» історичну реальність. Якщо узагальнювати думку, то: «мікроісторія це не розгляд дрібного, а детальне дослідження подробиць» [2].

Продемонструємо це на прикладі проведеного нами дослідження на базі Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН та АПН України, провідними завданнями діяльності якого виступали інтеграція роботи наукових установ та вищих навчальних закладів у галузі педагогічного краєзнавства, дослідження актуальних проблем педагогічного краєзнавства та забезпечення апробації і впровадження у практику теоретико-методологічних засад педагогічно-

краєзнавчої діяльності як ефективного засобу професійної підготовки майбутніх учителів.

За час проведення студентської пошукової роботи ми звертались до досліджень освітніх закладів, шкіл, за місцем проживання студентів, творчих біографій окремих педагогів, зокрема, репресованих освітян початку ХХ століття. Надзвичайно важливо зібрати, дослідити й узагальнити історико-краєзнавчу інформацію, представити її в рамках соціально педагогічного дослідження та зробити надбанням сьогодення. Розглядаючи питання застосування різноманітних форм та методів краєзнавчо-пошукової роботи, потрібно визначити їхнє місце в краєзнавчому циклі. Під краєзнавчо-пошуковим циклом розуміють єдність періодів підготовки, проведення та підбиття підсумків пошукової експедиції. Кожний складник краєзнавчо-пошукового циклу має певне педагогічне навантаження та характеризується специфічними саме для нього формами й методами організації педагогічного процесу. У період підготовки та підбиття підсумків експедиції здебільшого використовуються традиційні форми й методи роботи, які використовуються в умовах вищих навчально-виховних закладів. Провідне місце належить таким із них, як: розповідь, пояснення, бесіда, лекція, робота з літературою.

За висловлюванням давньогрецького філософа Платона, посада Вчителя набагато вагоміша за найвищі посади в державі. Тому логічним є те, що у період реалізації краєзнавчо-пошукової роботи студенти, майбутні вчителі неодноразово зверталися до досліджень творчої біографії вчителя.

О.Сухомлинська визначає педагогічну персоналію як творчу біографію та послідовне систематизоване висвітлення сукупності педагогічних поглядів окремого педагога або видатного діяча, мислителя, що працював у галузі освіти та виховання. Життя педагога, його «духовна біографія дає матеріал для реконструкції, зіставлення й висновків історико-педагогічного характеру. У статті «Персоналія в історико-педагогічному дискурсі» вона зазначає, що «педагогічна персоналія – це більше ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей,

культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [8, с.11].

У складанні життєпису важливо враховувати і психологічні особливості становлення і розвитку особистості як предмета пізнання. Це питання досліджував відомий радянський психолог Б.Ананьєв, який розглядав особистість, перш за все, як представника певної епохи і вважав, що вплив епохи на особистість конституює множину її соціально-психологічних особливостей [1, с.233].

Крім того, він зауважував, що особистість потрібно розглядати лише в контексті певного соціуму, адже кожна людина належить до певних спільнот. Так, поведінка людини як представника певного покоління визначається ще й її соціальним статусом та приналежністю до певної сімейної, етнічної та ін. структур і її положенням у цих структурах [1, с.239].

Історичний час – чинник першорядного значення для індивідуального розвитку людини. Всі біографічні події цього розвитку завжди розташовуються стосовно системи виміру історичного часу – історичних дат [1, с.129].

Відбираючи та вивчаючи джерела для вивчення педагогічної персоналії, значну увагу дослідники звертають на праці (спогади) її сучасників, які писали про персоналію чи її діяльність, навіть якщо вони не належать до педагогічної громади. Вивчення таких джерел надає можливість уникнути спрощення у висвітленні проблем педагогічного процесу. Такий аналіз є раціональним й тому, що, обминаючи постаті сучасників видатних педагогів, їх прихильників або навіть противників, можемо втратити багато що і в самому розумінні історико-педагогічних явищ [7, с.665].

Не викликає сумнівів, що цінність, вагомість кожного народу у світовому розвитку визначає саме індивідуальність його мови, історії, культури, освіти. Індивідуальність починається з дослідження мікроісторії і на ньому ґрунтується. Саме цей фактор підкреслює значущість краєзнавства для відтворення основних ознак держави. Таким є проект по дослідженню історії

школи, де навчалися студенти університету.

Згідно Закону України «Про освіту» Навчальний заклад (освітній заклад) — організація, що на постійній і безперервній основі здійснює освітній процес з метою навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення особистості. Навчальний заклад є ланкою системи освіти та інституційною основою педагогіки, тому об'єктом мікроісторичного дослідження

Метою краєзнавчої науково-пошукової роботи «Історія рідної школи» є активізація та розширення напрямів краєзнавчих досліджень, відновлення, збереження та примноження матеріалів про історію школи, підтримка місцевих істориків та краєзнавців, що досліджують історію та розвиток освіти в регіоні. Основними завданнями проекту було: зібрати і упорядкувати матеріал з історії розвитку навчально-виховного закладу; прослідкувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності місцевих вчителів; вивчити особливості майстерності та новаторства педагога в залежності від епохи; у ході наукових досліджень, пошуків, краєзнавчих експедицій зібрати, зафіксувати та належним чином оформити матеріали; на підсумковому етапі роботи планувалося видання книги про кожну школу.

Краєзнавчу науково-пошукову роботу «Історія рідної школи» пропонувалося висвітлювати у книзі за такими напрямками:

1. Історична довідка про населений пункт ... (Перша згадка, карта з назвами вулиць та кутків, літопис, релігійні уподобання, видатні люди, орденоносці, майстри, історичні пам'ятки).

2. Історія школи. (Розділ повинен містити матеріали, де з часу заснування і до сьогодення, на основі підтверджуючих документів, спогадів [зі спогадів Петренка О.М., випускника 1950р.], фотографій, листів, періодичної преси району, документації школи, предметів педагогічної праці, з'ясовуються шляхи і тенденції розвитку освіти у даній місцевості. Визначена хронологія визначних подій школи, перераховані випускники, які закінчили школу із відзнаками, а також ті, що стали педагогами).

3. Дошкільний заклад. (Минуле та сьогодення дитячого садочка).
4. Школу пам'ятаємо по імені вчителя. (Розділ може містити відомості про вчительські династії, сім'ї, розповіді про вчителів з особливою долею).
5. Доля школи в долях її учнів. (Розповіді про відомих випускників школи, односельчан, яких варто згадати у книзі. По-можливості, перерахувати, хто залишився у селі чи місті працювати у різних галузях народного господарства, органах місцевого самоврядування, торгівлі, медицині і т.д.)
6. Гортаю шкільні фотографії...(Фотографії та віньєтки випускних класів школи розміщені у хронологічній послідовності.)
7. Використана література
8. Додатки

Прикладом завершеного краєзнавчого науково-пошукового дослідження «Історія рідної школи» здійсненого за такими напрямками є монографія «Школа і доли» автори В. М. Полехіна, Л. М. Нестругіна за заг. ред. Н. С. Побірченко[5].

У книзі висвітлено історію школи села Білашки Тальнівського району Черкаської області. У розділах подано короткі відомості про село, школу, учнів, учителів та випускників від минулого до сьогодення, залюблених у власну історію.

Дослідження історії школи, у якій навчались теперішні студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, проводилося у декілька етапів.

На першому етапі студентам було запропоновано зібрати дані про школу, вчительський та учнівський колективи (директор школи, завучі, кількість вчителів, учнів та ін.). Як засвідчили отримані дані, студенти зібрали інформацію переважно про нинішній стан школи.

На другому етапі завдання ускладнювалося: студентам було дано завдання зібрати інформацію про вчителів, які викладали дисципліни певного

циклу (природничого, гуманітарного та ін.). Звуживши і конкретизувавши завдання, ми отримали більш докладні дані: студентські повідомлення містили інформацію і про навчальний заклад, який закінчив учитель, у якому році та за якою спеціальністю; проблематику, над якою працював / працює вчитель, який гурток вів / веде; особливості педагогічної методики, що знайшло відображення в запозиченні досвіду, відзначенні різними нагородами (грамота, занесення на Дошку пошани, орден, медаль тощо); спадкоємність (студенти назвали вчительські династії, а також хто з випускників школи по закінченню вищого навчального закладу повернувся працювати в рідну школу). Особливо цікаво було спостерігати за студентами, коли вони виголошували свої повідомлення: не було такого, який би не відчував гордість за свою школу, за вчителів, які його навчали і яких він особисто знав.

На третьому етапі студенти отримали завдання зібрати інформацію про вчителів, які працювали в школі від часу її побудови до Великої Вітчизняної війни. Як показало дослідження, студентам довелося звернутися до великої кількості літератури про історію рідного краю, звернутися по допомогу в краєзнавчі музеї, розширити коло респондентів, якими, крім батьків і рідні, тепер стали й інші найстаріші люди села. Отримана інформація дозволила студентам зробити висновок про те, що поряд зі знищенням українського села йшла цілеспрямована лінія на винищення української інтелігенції, на якій, власне, колись і трималося село. Більша частина інформації після узагальнення та перевірки буде вміщена в доповнене видання «Репресовані освітяни Черкащини».

Варто відзначити, що на основі зібраного матеріалу студенти раз по раз зверталися до нього при вивченні окремих тем з різних навчальних дисциплін. Так, вивчаючи історію України (розвиток освіти в міжвоєнний період, українізація, голодомор, репресії), студенти використали вже самостійно отримані знання про долю вчительства як суспільної верстви, що дозволило проілюстрували жахливі розмахи сталінської машини, про які ті

дізналися не тільки з матеріалу, вміщеного в підручнику, а від свідків реальних подій.

Студенти використали зібраний матеріал і при вивченні історії педагогіки. Цікаво було простежити, як вони насичували курс новими іменами (згадаймо, що в підручнику з історії педагогіки основна увага звернена на відомі в педагогіці постаті, проаналізовано їхні методики й системи. Серед репресованих були не тільки вчителі сільських чи міських шкіл, але й викладачі училищ, технікумів, інститутів).

Отже, студенти, виконуючи пошукову роботу (збір фактичного матеріалу, перевірка, узагальнення, порівняння), можуть переконатися в дієвості на практиці теоретичних постулатів.

Наступним прикладом соціального дослідження мікроісторії освіти регіону у рамках краєзнавчо-пошукової роботи студентської молоді є книга «Пам'яті Андрія Васильовича Царюка» [3]. Це видання адресовано усім, хто не байдужий до історії освіти рідного краю, до людей, які залишили в пам'яті цілого покоління глибокий слід, а також тим, хто прагне зберегти і поширити передовий педагогічний досвід. Матеріал, викладений у книзі, послужить прикладом для молодих вчителів відданості справі освіти ветеранів педагогічної праці.

Видання, є особливо цікавим у краєзнавчо-педагогічному пошуку, адже біографічний метод дозволяє зрозуміти діяльність і поведінку людей всередині інституційних структур. Тому що, життя педагога, а у нашому випадку освітянського менеджера, його біографія є втіленням історії думки й духу, дає матеріал для реконструкції, зіставлення й висновків історико-педагогічного характеру.

У контексті дослідження мікроісторії освіти регіону заслуговує на увагу досвід роботи Центру педагогічного краєзнавства викладачів та студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які досліджують одну із сумних сторінок в історії розвитку педагогічної думки радянського періоду – репресії у освіті.

Наша пошукова робота цінна тим, що студенти в рамках польових досліджень спілкуються зі свідками тих років, аби з'ясувати, що ж насправді стало причиною арешту, адже часто у документах справи зустрічаємо неправдиві дані. Кожен з пошуковців відчуває причетність до справи відновлення історичної справедливості, ґрунтовного висвітлення трагічних подій в історії України, повернення незаслужено забутих імен освітян, вшануванню тих, хто боровся за свободу і незалежність нашої держави.

Іменний покажчик «Репресовані освітяни Черкащини», був укладений з метою створення порайонних списків, з короткою біографічною довідкою про понад 600 репресованих освітян Черкаської області (основою стало обласне видання документальної пам'ятної книги «Реабілітовані історією»)

Узагальнюючи результати краєзнавчо-пошукової роботи студентської молоді у соціальних дослідженнях мікроісторії освіти регіону, вважаємо за доцільне зазначити, що реконструкція подій, атмосфери минулих епох сучасним дослідником, залишається недосяжною, саме тому у даній проблемі ще багато нез'ясованих аспектів, які потребують подальшого розгляду.

Література та джерела

1. Ананьєв Б. Человек как предмет познания / Б. Ананьев. – СПб : Питер, 2002. – 288 с.
2. Леві Дж. Про мікроісторію / Джованні Леві // Нові перспективи історіописання / Пер. з англ. А. та Т. Портнових; за ред. П. Берка. — К.: Ніка-Центр, 2004.
3. Пам'яті Андрія Васильовича Царюка // Художньо-документальне видання / Уклад. Полехіна В.М., Нестругіна Л.М. – Умань : АЛІМІ – 2015. – 160 с.
4. Побірченко Н.С. Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект / Н.С. Побірченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України : у 5 томах. Т.1 : Теорія та історія педагогіки. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 79–86.

5. Полехіна В.М. Школа і долі : монографія / В.М. Полехіна, Л.М. Нестругіна; заг. ред. Н.С. Побірченко. – К. : КВІЦ, 2010. – 248 с.

6. Репресовані освітяни Черкащини : іменний покажчик / Уклад. В.М. Полехіна. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 104 с.

7. Смолінчук Л. До проблеми класифікації джерельної бази дослідження персоналії / Л. Смолінчук // Педагогічний дискурс . – 2013. – № 15. – С. 664–668.

8. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 10–15.

Стаття посвячена соціальному дослідженню мікроісторії освіти регіону, особливостям проведення та освітлення результатів краєведческо-поискової роботи, проведеної студентською молоддю.

Ключевые слова: студентська пошукова робота, педагогічне краєведение, педагогічна персоналія, історія школи, репресовані педагоги

The article social investigates microhistory education in the region, features realizations and presenting results of regional studies and research work realized by students.

Keywords: student's job search, pedagogical studies, teaching staff, school history, repressed educators.

Побірченко Наталія Семенівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;

Полехіна Вікторія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.